

УДК 343.231

С. А. Хімченко

ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Медична діяльність спрямована насамперед на охорону таких благ, як здоров'я й життя хворого або пацієнтів, тому злочини у сфері медичної діяльності включено до розділу II Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти життя та здоров'я особи» (ст. ст. 131, 132, 134, 138–145). Родовим об'єктом більшості складів злочинів, які порушують права, свободи й законні інтереси людини, треба визнати особу. Категорія «особа» в цьому випадку характеризує потерпілого як істоту біологічну й соціальну [3, с. 103]. Видовим об'єктом злочинів, передбачених розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України, як постає з його назви, є життя та здоров'я особи. Особлива цінність життя й здоров'я зумовлена тим, що ці блага становлять біологічну й соціальну основу всіх інших особистих благ, що надає достатні підстави виділяти їх як спеціальний об'єкт кримінально-правової охорони та розглядати як видовий об'єкт відповідної групи злочинів.

Життя – це умова існування людини як суспільної істоти, а отже, умова існування всіх її відносин. Право фізичного існування людини – це природне право, яке не залежить від наявності певного статусу особи в державі, воно не може відчужуватися. Позбавлення людини життя означає зникнення її як біологічної істоти й одночасно розірвання всіх соціальних зв'язків, у яких перебувала ця особа. Таким чином, враховуючи характер суспільної небезпечності злочинів проти життя, а також конкретний вид і зміст благ, які належать суб'єктам, об'єктом цих посягань потрібно визнати таке благо, як життя. Як вірно підкреслює Л.С. Остапенко, життя як об'єкт кримінально-правової охорони – це не абстрактні суспільні відносини, а конкретні людські цінності, що існують задля охорони біологічної основи життя. Крім того, життя кожної людини є благом не тільки для неї: воно є благом і для суспільства в цілому [9, с. 105]. Тому кримінальний закон охороняє від злочинних посягань не життя людини саме по собі як поняття біологічне, повністю підпорядковане закономірностям природи, а життя людини як необхідну передумову виникнення, існування й розвитку суспільних відносин. У цій якості життя людини набуває значення соціального явища – правового блага.

Здоров'я також є природним благом, якому законом надано статус блага правового. Здоров'я людини є однією з найвищих соціальних цінностей, якою вона володіє. Воно є першою життєвою потребою, умовою й невід'ємною характеристикою життя [2, с. 30]. Без цього блага втрачають значення багато інших благ і цінностей, оскільки саме нормальне здоров'я людини забезпечує її максимальну соціальну активність, сприяє розвитку її талантів, властивостей.

Заподіяння шкоди здоров'ю завдає особі досить істотної шкоди: фізичної, моральної, матеріальної [11, с. 3]. Відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я кожна людина має природне невід'ємне й непорушне право на охорону здоров'я.

Природність здоров'я як блага означає, що воно дане людині природою, належить їй від природи та в процесі життя. У зв'язку із цим треба погодитися, що видовим об'єктом злочинів проти здоров'я треба вважати здоров'я людини як біологічну цінність [4, с. 49]. Водночас надмірне перебільшення значущості біологічної сторони деякими авторами зумовлює їх висновок про те, що здоров'я людини є предметом злочину, що по своїй суті є невірним.

З медичної точки зору поняття «здоров'я» не є чітко визначеним, що пов'язано з великою широтою індивідуальних коливань найважливіших показників життєдіяльності організму, а також багатоманітністю факторів, які впливають на здоров'я людини. Вплив соціального фактору на здоров'я людини є надзвичайно великим. У преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я записано: «Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів» [13]. У медичній енциклопедії здоров'я називається станом, протилежним хворобі, який не можна визначити з достатньою точністю, оскільки воно пов'язано з великою широтою коливань найважливіших показників життєдіяльності людини та пристосувальних можливостей організму [12, с. 225]. Тому стан здоров'я може бути об'єктивно встановлений лише за сукупністю багатьох параметрів: антропометричних, клінічних, фізіологічних, біохімічних показників, які визначаються з врахуванням статевих й вікових факторів, а також соціальних, кліматичних, географічних і метеорологічних умов. Водночас кримінальне право не диференціює кримінальну відповідальність залежно від індивідуального рівня здоров'я потерпілого.

Визначення здоров'я, наведене в Основах законодавства України про охорону здоров'я, повністю запозичене зі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я. У ст. 80 Основ законодавства України про охорону здоров'я зазначено, що особи, винні в порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством.

Виходячи із зазначеного, здоров'я людини як об'єкт злочинних посягань треба розглядати в значенні певного фізичного стану організму, який забезпечує фізичну й соціальну повноцінність людини, а також можливість повноцінно брати участь у соціальних зв'язках суспільства, користуватися благами життя [4, с. 49].

Окрім життя та здоров'я, видовим об'єктом злочинних посягань у сфері медичної діяльності треба визнати також свободу людини (розділ III Особливої частини Кримінального кодексу України). На цей об'єкт спрямоване незаконне поміщення особи до психіатричного закладу, оскільки в його результаті відбувається примусове її поміщення до закритого приміщення, де вона позбавляється можливості вільно діяти та пересуватися. Видовим об'єктом є найважливіші особисті права людини (незалежно від того, це хворий або пацієнт), закріплені в Конституції України. Так, Конституція України гарантує охорону честі й гідності людини, недоторканість приватного життя. Важливим фактором, який покликаний забезпечити недоторканність приватного життя, є дотримання лікарської таємниці. Відповідно до ст. 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне страхування.

У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно. Отже, об'єктом злочинів у сфері медичної діяльності може також виступати право громадян на охорону здоров'я й медичну допомогу, у тому числі на безоплатну медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я.

Пристаючи до розгляду безпосередніх об'єктів, на які посягають злочини, що спрямовані на порушення прав хворих або пацієнтів, варто зауважити, що їх права, як і інші особисті блага людини, можуть захищатися трьома відносно самостійними способами: 1) шляхом створення окремих юридичних складів злочинів, у яких відповідне особисте благо людини є єдиним чи основним безпосереднім об'єктом; 2) шляхом створення юридичних складів злочинів, у яких відповідне особисте благо є додатковим безпосереднім об'єктом (це насамперед склади так званих двооб'єктних злочинів); 3) шляхом створення юридичних складів злочинів, у яких особисті блага людини не є обов'язковими елементами чи ознаками, проте виступають факультативним об'єктом кримінально-правової охорони.

Характерною ознакою злочинів у сфері медичної діяльності, включених до розділу II Особливої частини Кримінального кодексу України, є наявність поряд з основним об'єктом (життя або здоров'я) додаткового об'єкту. Так, під час неналежного виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків (ст. 140 Кримінального кодексу України), як відзначає Ф.Ю. Бердичевський, наявний подвійний об'єкт злочинного посягання – життя та здоров'я особи, як і порядок здійснення професійних функцій [1, с. 88]. На думку авторів підручника з кримінального права, це сфера медичного обслуговування [10, с. 60].

Не можна погодитися з думкою тих авторів, які основними об'єктами цих злочинів називають встановлений порядок надання медичної допомоги, встановлений порядок збереження конфіденційної лікарської інформації та надання відомостей щодо проведення медичних обстежень людини, встановлені правила проведення клінічних випробувань чи дослідів над людиною, порядок надання донором крові тощо [8, с. 79–106]. На думку Ю.А. Дронової, аналіз діяльності працівників охорони здоров'я показує, що злочини, які вчиняються ними, пов'язані саме з медичним обслуговуванням населення. Тому автор робить висновок, що їх об'єктом насамперед є відносини, які забезпечують належне надання медичних послуг. Безпосередній об'єкт злочинів проти життя або проти здоров'я в цьому випадку, вважає Ю.А. Дронова, недоцільно застосовувати стосовно суспільно небезпечних діянь, що розглядаються, а такий об'єкт можна визначити як суспільні відносини, покликані забезпечити реалізацію права громадян на охорону здоров'я у сфері надання медичних послуг відповідно до принципу кваліфікованого медичного обслуговування населення [5, с. 32].

Такі висновки викликають заперечення. По-перше, як вже було зазначено, об'єктом злочину треба визнавати конкретне благо, а не абстрактні суспільні відносини. По-друге, визначаючи основний безпосередній об'єкт злочину, треба виходити зі ступеня його важливості в ієрархії соціальних благ і цінностей. Безперечно, життя та здоров'я людини знаходиться на верхівці такої ієрархії, крім того, саме

вони піддаються безпосередньому злочинному впливу внаслідок названих вище посягань. Сама Ю.А. Дронова наголошує на тому, що відносини у сфері охорони здоров'я є додатковим безпосереднім об'єктом, визнаючи тим самим життя та здоров'я основним об'єктом [5, с. 32]. Тому, як вірно вказують автори підручника з кримінального права за редакцією М.І. Мельника та В.А. Клименка, основним об'єктом злочинів у медичній сфері діяльності є життя та здоров'я людини, додатковим – встановлений законодавством порядок надання громадянам медичної допомоги [6, с. 63]. Більш точно додатковий об'єкт злочинів у сфері медичної діяльності, зокрема тих, що порушують права хворого або пацієнта, варто визнати як встановлений правовими нормами порядок надання медичної допомоги й медичних послуг, проведення наукових медичних досліджень і нормальне функціонування закладів системи охорони здоров'я.

Водночас заслуговує на увагу думка Н.Є. Крилової про те, що включення норм про відповідальність за порушення порядку трансплантації органів і тканин людини та донорства крові до розділу II Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти життя та здоров'я особи» дає підстави припустити, що родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 143, як і ст. 144, є життя та здоров'я людини. Учений вказує: «Значить, основним безпосереднім об'єктом повинні виступати життя та здоров'я конкретного донора. Разом із тим аналіз диспозиції ч. ч. 1 і 2 ст. 143 Кримінального кодексу України дозволяє зробити висновок про те, що основним безпосереднім об'єктом у цьому випадку є встановлений законодавством України порядок трансплантації органів і (або) тканин людини, включаючи переливання крові (ч. 1 ст. 144), а життя та здоров'я людини розглядаються як додатковий факультативний об'єкт» [7, с. 42–43]. Цей висновок постає з тієї обставини, що названі склади злочинів є формальними й не вимагають настання наслідків у вигляді шкоди для життя чи здоров'я потерпілого.

Таким чином, об'єктом злочину треба визнати найбільш важливі правові блага й інші цінності, визнані суспільством та охоронювані кримінально-правовими нормами. При цьому правове благо – це юридична категорія, яка передбачає охорону такого блага законом. Це благо не обов'язково повинно бути корисним і бажаним для кожного члена суспільства, проте воно є цінним для суспільства в цілому та задовольняє найважливіші його потреби. Тому суспільство в особі законодавчого органу встановлює захист таких благ шляхом запровадження кримінальної відповідальності за їх порушення.

Життя як об'єкт кримінально-правової охорони – це конкретні людські цінності, що існують задля охорони біологічної основи життя й виступають благом як конкретної людини, так і благом для суспільства в цілому. Кримінальний закон охороняє від злочинних посягань не життя людини саме по собі як поняття біологічне, повністю підпорядковане закономірностям природи, а життя людини як необхідну передумову виникнення, існування й розвитку суспільних відносин. У цій якості життя людини набуває значення соціального явища – правового блага.

Здоров'я людини як видовий об'єкт злочинів становить собою біологічну цінність – певний фізичний стан організму, який забезпечує фізичну й соціальну

повноцінність людини, можливість повноцінно брати участь у соціальних зв'язках суспільства, користуватися благами життя.

Характерною ознакою посягань у сфері медичної діяльності є наявність поряд з основним безпосереднім об'єктом додаткового об'єкта, яким виступає встановлений законодавством порядок здійснення тих чи інших видів медичної діяльності, зокрема надання медичної допомоги й медичних послуг, проведення наукових медичних досліджень і нормальне функціонування закладів системи охорони здоров'я.

Література

1. Бердичевский Ф.Ю. Уголовная ответственность медицинского персонала за нарушение профессиональных обязанностей / Ф.Ю. Бердичевский. – М. : Юридическая литература, 1970. – 128 с.
2. Биомедицинская этика / под ред. В.И. Покровского. – М. : Медицина, 1997. – 223 с.
3. Блинов А.Г. Систематизация уголовно-правовых норм, обеспечивающих охрану прав и свобод пациента / А.Г. Блинов // Правовая политика и правовая жизнь. – 2006. – № 3. – С. 100–108.
4. Галюкова М.И. Здоровье человека как приоритетный объект уголовно правовой охраны / М.И. Галюкова // Современные наукоемкие технологии. – 2005. – № 1. – С. 49.
5. Дронова Ю.А. Об объекте преступлений в сфере медицинской деятельности / Ю.А. Дронова // Медицинское право. – 2005. – № 3(11). – С. 31–33.
6. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 656 с.
7. Крылова Н.Е. Уголовная ответственность за принуждение к донорству органов и тканей человека по законодательству России и Украины / Н.Е. Крылова // Вестник Московского университета. Серия 11 «Право». – 2004. – № 5. – С. 39–51.
8. Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Украины / под заг. ред. М.О. Потемька. – К. : Форум, 2001. – 241 с.
9. Остапенко Л.С. Визначення поняття «життя» як об'єкта кримінально-правової охорони / Л.С. Остапенко // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 4. – С. 105–108.
10. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
11. Поликарпова И.В. Уголовная политика России в отношении посягательств на здоровье и ее влияние на квалификацию преступлений: на примере ответственности за умышленное причинение тяжкого вреда здоровью : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И.В. Поликарпова. – Саратов, 2008. – 30 с.
12. Популярная медицинская энциклопедия / гл. ред. Б.Б. Петровский. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – 709 с.
13. Устав Всемирной организации здравоохранения от 22 июля 1946 г. // Всемирная организация здравоохранения. Основные документы. – Женева : Б. и., 1998. – С. 31–33.

Анотація

Хімченко С. А. Об'єкт злочинних посягань у сфері медичної діяльності. – Стаття.

Статтю присвячено правовому аналізу об'єкта злочинних посягань, що скоюються у сфері медичної діяльності. Доведено, що об'єктом злочину треба визнати найбільш важливі правові блага й інші цінності, визнані суспільством та охоронювані кримінально-правовими нормами.

Ключові слова: медична діяльність, кримінальна відповідальність, кваліфікація злочинів.

Аннотация

Химченко С. А. Объект преступных посягательств в сфере медицинской деятельности. – Статья.

Статья посвящена правовому анализу объекта преступных посягательств, совершаемых в сфере медицинской деятельности. Доказано, что объектом преступления следует признать наиболее важные правовые блага и другие ценности, признанные обществом и охраняемые уголовно-правовыми нормами.

Ключевые слова: медицинская деятельность, уголовная ответственность, квалификация преступлений.

Summary

Khimchenko S. A. The object of criminal assault in the sphere of medical activities. – Article.

The article is devoted to the legal analysis of the object of criminal assault, committed in the area of medical practice. It is proved that the object of the crime must be recognized as the most important legal goods and other values recognized by society and protected by criminal law.

Key words: medical activities, criminal responsibility, qualification of crimes.

УДК 343.271.2

Н.Л. Березовська

ШТРАФ ЯК ВИД СТЯГНЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ, ЩО МОЖЕ БУТИ ЗАСТОСОВАНИЙ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Актуальність. Тривалий час тривають дискусії щодо запровадження інституту кримінального проступку, що відповідає Концепції реформування кримінальної юстиції, яка була ухвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 р. та затверджена Указом Президента України 8 квітня 2008 р. [1], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], досвіду Європейського Суду з прав людини та країн Західної Європи, історичному досвіду нашої держави. Вважається, що кримінальний проступок стане продовженням на шляху до гуманізації законодавства, у цьому випадку – і кримінального, й адміністративного, відбудеться спрощення процедури притягнення до відповідальності за кримінальні проступки та зменшення навантаження на органи досудового слідства і суди. Одним із проблемних залишається питання відповідальності за кримінальні проступки.

Постановка проблеми. Зрозуміло, що в якості міри відповідальності не може виступати покарання, що застосовується лише за вчинення злочину. Більш прийнятним є термін «стягнення». Серед видів стягнень, що можуть бути застосовані як міра відповідальності за кримінальні проступки, в проєктах законів щодо запровадження кримінальних проступків та в літературі часто називають штраф.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми кримінальної відповідальності неповнолітніх постійно привертала увагу вітчизняних і зарубіжних юристів і практичних працівників. Серед них варто виділити роботи З.А. Астемірова, М.М. Бабаєва, Л.В. Багрій-Шахматова, А.М. Бандурки, М.І. Бажанова, І.М. Гальперіна, В.О. Глушкова, В.К. Грищука, Н.О. Гуторової, Т.А. Денисової, Г.В. Дровосекова, Г.І. Забрянського, І.І. Карпеця, В.О. Меркулової, Г.М. Миньковського, Н.А. Мирошніченко, О.Є. Наташева, І.С. Ноя, В.Ф. Пірожкова, А.Х. Степанюка, М.О. Стручкова, В.М. Трубникова, А.П. Тузова, М.Д. Шаргородського, М.І. Хавронюка, Н.С. Юзікової та інших видатних вчених та практиків.

Мета статті – звернути увагу на можливість застосування штрафу як виду стягнення до неповнолітніх.